
І.В. Чорноморденко,
кандидат філософських наук,
доцент Київського національного університету будівництва і архітектури

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ МОЖЛИВОСТІ ТА ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ МЕЖІ ЗНАННЯ

Питання про епістемологічні межі наукового пізнання і науки як органічної частини всієї сучасної філософії і філософії науки зокрема активно і послідовно досліджувалися і продовжують досліджуватися у філософській літературі вже протягом кількох останніх десятиліть. Хронологічно це можна пов'язати насамперед з початком так званого постпозитивістського етапу філософії науки. Загалом можна вважати, що ця проблематика з'являється в сучасній літературі під впливом відомих праць К.Поппера [6; 7] і Б.Рассела [8], визнаних вже класичними у філософії науки. У сучасній українській філософській думці навіть до теперішнього часу аналізуються лише окремі її аспекти. Першочергово відзначимо роботи В.І. Кузнецова [2], В.С. Лук'янця [3; 4], В.Л. Петрушенка [5] і В.Г. Табачковського [9]. Підкреслимо, що питання про епістемологічні межі наукового пізнання і науки у філософській літературі практично ніколи не пов'язується з позанауковим знанням.

Досліджуючи природу всякого знання взагалі, потрібно насамперед звернути увагу на таку обставину, що найбільш важливі особливості, притаманні різним видам або ж формам знання, неминуче суттєво впливають на всі інші можливі епістемологічні (пізнавальні) і когнітивні характеристики одного й того самого виду знання. Інколи стверджують, що найважливіші особливості знання можуть не просто впливати на всі інші епістемологічні характеристики знання, а й навіть кардинально змінювати їх.

Цілком можливо, що деякі винятки щодо дії цієї закономірності природи знання взагалі не існують і не можуть існувати. І їх навіть важко якось уявити.

Інакше кажучи, з найбільш важливими особливостями, притаманними тому або ж іншому з основних різновидів (форм) знання, неодмінно мають бути безпосередньо пов'язані також усі інші епістемологічні (пізнавальні) характеристики відповідного різновиду (форми) знання.

Коли йдеться про природу знання, потрібно зважати також на таку важливу обставину, що, крім найбільш очевидних безпосередніх наслідків, які можуть бути виведені з неї, неминуче впливає, зокрема, те, що найбільш важливі з тих епістемологічних (пізнавальних) можливостей, які можна вважати притаманними *позанауковому знанню*, не можуть не відрізнитись принципово від епістемологічних можливостей, притаманних науковому знанню.

Зрозуміло, що в самому існуванні зазначених закономірностей природи знання і в тому, як вони можуть впливати на всі інші характеристики знання, загалом не варто було б взагалі вбачати щось дивне або ж щось неправильне. Адже насправді існує суттєва відмінність між науковими, з одного боку, та позанауковими різновидами (формами) знання – з іншого.

І навпаки, найважливіші з тих епістемологічних (пізнавальних) можливостей, які можна тією чи іншою мірою вважати притаманними науковому знанню, не можуть також не відрізнитись принципово від таких самих можливостей, притаманних позанауковому знанню. Зауважимо, що існування відмінності в можливостях різних видів знання так само можна вважати очевидним наслідком усього сказаного нами про закономірності природи знання.

Отже, зі сказаного про закономірності природи знання цілком зрозуміло, що для всякого серйозного наукового дослідження природи знання потрібно насамперед окремо

виокремити, з метою їх вивчення, його найважливіші особливості порівняно з особливостями усіх інших сфер духовної культури.

Вирізнення таких найважливіших особливостей знання має, насамперед, велике методологічне значення. Адже з особливостями того чи іншого різновиду (форми) знання безпосередньо пов'язані можливості застосування методів здобуття того чи іншого з різновидів (форм) знання.

Одна з таких найважливіших особливостей наукового знання, які неодмінно мають бути притаманні йому, полягає в тому, що будь-які, навіть найбільші з його можливостей завжди одночасно і обов'язково також мають бути безпосередньо пов'язані з принциповою обмеженістю можливостей цього самого знання. Можна також стверджувати, що ця сама особливість вирізняється з усіх особливостей науки загалом, хоч її можна і не вважати основною.

Потрібно підкреслити також, що принципова обмеженість можливостей наукового знання, про яку йдеться в цій статті, можна вважати безпосередньо спричиненою саме тим, що справді існують великі можливості науки та наукового знання. Інакше кажучи, усі ті величезні можливості, які, безперечно, є в наукового знання, неминуче зумовлюють його принципову обмеженість як особливого різновиду знання.

Коли йдеться про великі можливості науки та наукового знання, то це твердження потрібно розуміти буквально. Адже протягом останніх століть наука загалом досягла високої стадії розвитку. Особливо це стосується другої половини ХХ ст., а також початку ХХІ ст. Внаслідок розквіту переважної більшості галузей науки, а також наукового знання загалом нині результати наукової діяльності стали широко доступними не тільки представникам найвищого класу суспільства, а й найширшому загалу людей.

Насамперед результати наукової діяльності суттєво допомагають людям нашого часу полегшити їхню працю, яка завдяки цьому з часом стає все більш і більш продуктивною, що, в свою чергу, уможливорює поліпшення загального добробуту всіх членів суспільства.

Здобутки науки сприяють також суттєвому зменшенню страждань людства від тяжких хвороб, а часом допомагають позбутись окремих захворювань, а це не може не подовжувати життєвий вік людей, особливо в розвинутих країнах.

Крім того, наукові досягнення дають можливість зробити існування переважної більшості людей у розвинутих країнах, а також значної частини людей у країнах, що розвиваються, духовно і матеріально значно багатшим, ніж у минулі століття.

Нині людство зробило великий крок у навколосемні простори з метою поглибленого пізнання світів, щоб прогнозувати планетарні та космічні загрози і уберегтися від них, забезпечивши, таким чином, подальше існування людства.

Однак так само правомірно говорити і про можливості і обмеженість наукового знання. Тобто, якби не існувало принципової обмеженості можливостей наукового знання взагалі, то не могло б існувати ніяких можливостей науки та наукового знання. Останні просто не змогли б реалізуватись і ніяка наука не могла б стати самою собою.

У даному разі йдеться про таку обмеженість можливостей наукового знання, яка детермінована не якоюсь з особливостей, пов'язаних з природою суб'єктів пізнання, а самою природою науки та наукового знання, тобто, насамперед, його об'єктом. З цієї причини цілком зрозуміло, що така особлива обмеженість можливостей наукового знання має не суб'єктивний, а об'єктивний характер.

Таким чином, те, що ми називаємо принциповою обмеженістю знання, безпосередньо пов'язане з природою цього знання. Усвідомлюючи цю природу, Б.Рассел, наприклад, доводив, що усяке знання сумнівне [8, 530] (мається на увазі, що існують межі його достовірності).

Представники західної філософії науки вже не раз твердили про обмеженість науки та наукового знання. Так, наприклад, К.Поппер вважав, що за допомогою наукових або загальних раціоналістичних методів не можна передбачити хід людської історії [6, 23]. Б.Рассел узагалі досить скептично ставився до успіхів науки [8, 17], хоч сам же і стверджував, що скептицизм щодо наукового знання психологічно неможливий [8, 7].

Про обмеженість, притаманну науковому знанню, говорили навіть ті представники філософії науки, котрі, як, наприклад, К.Поппер [7, 359–419], згідно з якими важливою ознакою науки потрібно вважати необхідність її постійного зростання або ж прогресу (заради справедливості, потрібно згадати, що сам Поппер не приховував, що він не вірить в історичний прогрес або якийсь закон прогресу, а історію науки вважає історією помилок [7, 361]).

Водночас привертає увагу те, що основною і, напевно, найважливішою особливістю позанаукового знання є те, що воно не має обмеженостей такого роду, без яких (обмеженостей) принципово не здатні існувати наука та наукове знання. І ця особливість суттєво відрізняє позанаукове знання від знання наукового.

Більше того, порівняно з обмеженістю, властивою науці, можливості позанаукового знання можна вважати практично майже безмежними. Інша річ, що не завжди абсолютно всі із потенційних можливостей позанаукового знання можуть реалізуватись повною мірою.

Загальновідомо, що в китайській цивілізації значно раніше, ніж у європейській, було створено порох, папір, порцеляну, шовк, компас, ракети, повітряні змії, а також дуже багато інших корисних речей. Усі ці, а також інші відомі приклади досягнень китайської цивілізації досить переконливо засвідчують достатню успішність тих епістемологічних практик, які застосовувались у традиційній китайській цивілізації до того, як китайцям наприкінці XIX ст. стала відома наука в буквальному значенні цього слова.

Традиційна китайська цивілізація не є якимсь особливим прикладом успішного нагромадження знань. Так, наприклад, відомий австрійсько-американський дослідник історії і теорії науки П.Фейерабенд у своїх працях, присвячених проблемам філософії науки, наводив досить багато прикладів з історії досягнень інших, ніж європейська, цивілізацій [10, 514–517], стверджуючи конкурентоспроможність позанаукового знання.

Можливості позанаукового знання особливо очевидними є в тих випадках, коли мова йде про практичні вміння, які навіть в наш час неможливо і неправильно ототожнювати цілком з науковими знаннями навіть у такому разі, якщо поняття “наукові знання” розуміти дуже широко.

Щоправда, практичні вміння, з одного боку, і прикладні науки, з іншого, часто-густо бувають такими близькими між собою, що їх іноді буває навіть важко розрізнити. Це стосується навіть сучасної цивілізації.

Досить часто між практичними вміннями, з одного боку, і прикладними науками, з іншого боку, може бути значно більше спільного, ніж відмінного. Особливо це стосується їх практичної спрямованості, а також можливих практичних результатів.

Отже, в сучасній філософії існує важлива тема, яку, проте, ще й донині можна вважати порівняно мало дослідженою. Оскільки науку в сучасному суспільстві не можна вважати єдиною можливим засобом здобуття знань, все більше актуалізується проблема визначення меж і можливостей наукового знання. Дослідники вже обговорювали проблему історико-культурної обмеженості цих знань, однак будь-яке знання повинно мати також і свої епістемологічні межі. Найважливіші з таких можливостей, притаманних позанауковому знанню, не можуть не відрізнитись від епістемологічних можливостей, притаманних науковому знанню: це зумовлене природою таких знань. Дослідження природи знання потребує окремо виокремити найбільш важливі з його особливостей. Навіть найбільш перспективні із можливостей наукового знання завжди і обов'язково безпосередньо пов'язані

з принциповою обмеженістю можливостей цього ж знання. Якби не існувало такої обмеженості епістемологічних можливостей наукового знання, не могли б існувати і самі можливості науки.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бурдьє П.* Практичний глузд. – К., 2003.
2. *Кузнецов В.І.* Про стан та перспективи розвитку методологічних досліджень науки // *Філософська думка.* – 2005. – № 6.
3. *Лук'янець В.С.* Філософія науки перед світоглядними викликами часу // *Світоглядні імплікації науки.* – К., 2004.
4. *Лук'янець В.С.* Фундаментальна наука і науковий світогляд у перспективі ХХІ сторіччя // *Філософська думка.* – 2006. – № 3.
5. *Петрушенко В.Л.* Межі знання і знання меж // *Філософська думка.* – 2005. – № 3.
6. *Поппер К.* Злиденність історизму. – К., 1994.
7. *Поппер К.* Предположения и опровержения: Рост научного знания. – М., 2004.
8. *Рассел Б.* Человеческое познание: Его сфера и границы. – К., 2001.
9. *Табачковський В.Г.* Життєвий світ людини і пізнання: персоналістична інтерпретація // *Філософська думка.* – 2006. – № 2.
10. *Фейерабенд П.* Наука в свободном обществе // *Избранные труды по методологии науки.* – М., 1986.